

УДК 378.147:378.046.4(477)

Лариса Володимирівна ДУДІКОВА,
*кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов
Вінницького Національного медичного університету імені М. І. Пирогова,
м. Вінниця*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО- ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ У ВИЩИХ МЕДИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розкрито сутність терміну “медична деонтологія”, виокремлено та охарактеризовано ключові аспекти поняття компетенції та їх роль у підготовці та професійній діяльності майбутніх лікарів. Проаналізовано роль медичної етики в лікуванні та спілкуванні лікаря з пацієнтами. Висвітлено передумови та вектори застосування професійно-етичної компетентності в різних ситуаціях діяльності лікаря. Проаналізовано випадки з практики, в яких застосовується професійно-етична компетентність лікаря.

Ключові слова: *компетенції, медична деонтологія, медична етика, професійна діяльність, лікар, пацієнт.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Медицина – це та галузь професійної діяльності, куди всі ми, раніше чи пізніше, звертаємось за допомогою. Дуже важливим є той аспект, що професійна підготовка лікарів є одним з найважливіших напрямів діяльності демократичної держави з забезпечення прав людини на безкоштовну медичну допомогу з дотриманням професійно-етичних норм її надання.

Сьогодні стає все більше очевидним, що якість та ефективність надання медичного лікування є недостатньою не тільки із-за складних со-

ціально-економічних обставин, в яких опинилась Україна, а й за відсутності у лікарів компетентності будувати свою професійну діяльність з дотриманням морально-етичних норм. Застосування комунікаційних та інших технологій у з'ясуванні діагнозу та аспектів життєдіяльності пацієнта, які тією чи іншою мірою причетні до хвороби, є одним із ключових моментів, і не набуття професійно-етичної компетентності майбутніми лікарями може загрожувати неправильним діагностуванням або закритістю пацієнта щодо відвертої розмови з пошуку причинно-наслідкових явищ його хвороби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми та на які опирається автор. Величезна роль у визначенні основних проблем медицини як науки та як моральної діяльності належить основоположнику наукової медицини Гіппократу. Свій внесок у розвиток деонтології та етики внесли визначні вчені сучасності М. Пилипенко, В. Долгинцев, Н. Сокольський, О. Михайленко, Г. Степанівська, П. Назар, Ю. Віденський та інші.

Розробниками теоретичних і прикладних питань компетентнісного підходу були Т. Морозова, О. Савченко, Н. Бібік, Л. Ващенко, Л. Паращенко, С. Трубачова, О. Хуторской.

Перегляд наукової літератури, мережі Інтернет та бібліотечних фондів показав цілу низку наукових джерел, в яких розкриваються різні аспекти медичної етики та деонтології. Втім, набуття професійно-етичної компетентності майбутніми лікарями у вищих медичних навчальних закладах аналізуються в них побіжно, у контексті інших питань.

Метою статті є розкриття особливостей формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах. Для досягнення даної мети поставлено такі завдання:

- 1) розкрити сутність терміна “компетентність”;
- 2) виокремити та охарактеризувати аспекти ключових компетенцій, європейського підходу;
- 3) охарактеризувати та висвітлити основні аспекти компетентнісного підходу, закладені в галузеві стандарти підготовки студентів вищих медичних навчальних закладів в Україні;

4) здійснити аналіз застосування професійно-етичної компетентності майбутніми лікарями в різних аспектах практичної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи сучасні реалії підготовки компетентності майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах, перш за все необхідно розглянути сутність поняття компетентності. Компетентність – необхідний обсяг і рівень знань та досвід у певному виді діяльності [7].

Загальні вимоги до властивостей і якостей випускників вищих медичних навчальних закладів як професійних особистостей подаються у вигляді переліків компетенцій щодо вирішення певних проблем і завдань соціальної діяльності, інструментальних, загальнонаукових і професійних компетенцій та системи умінь, що забезпечують реалізацію цих компетенцій [8, с. 80–118].

Вищий медичний навчальний заклад проводить підготовку лікарів як особистостей з професійними знаннями, здатних вирішувати конкретні проблеми і завдання діяльності за умови оволодіння системою умінь та компетенцій. Результат формування системи компетенцій є одним із ключових моментів оцінки якості знань майбутнього лікаря. Мова йде про вдосконалення освітніх технологій на основі постійної взаємодії викладача зі студентом. Результати освіти – це очікувані та вимірювані конкретні досягнення випускників, які визначають, що здатний робити майбутній лікар по завершенні всієї або частини освітньої програми.

Запропоноване в європейському проекті TUNING [12] поняття компетенцій включає знання та розуміння (теоретичне знання академічної галузі, здатність знати і розуміти), знання як діяти (практичне і оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання як бути (цінності як невід’ємна частина способу сприйняття і життя з іншими в соціальному контексті).

Поняття “компетенція” включає не тільки когнітивну та операційно-технологічну складові, але й мотиваційну, етичну, соціальну, поведінкову сторони (результати освіти, знання, уміння, система ціннісних орієнтацій). У формуванні компетенції майбутнього лікаря вирішальну роль відіграє не тільки зміст освіти, а й освітнє середовище вищого медичного навчального закладу, організація навчально-виховного процесу,

освітні технології, включаючи самостійну роботу студентів, тощо. Необхідно підкреслити узагальнений, інтегральний характер поняття “компетенція” стосовно понять “знання”, “уміння”, “навички”. Єврокомісія виділяє 8 ключових компетенцій, якими повинен володіти кожен європеєць:

- компетенція в галузі рідної мови;
- компетенція в сфері іноземних мов;
- математична та фундаментальна природничо-наукова та технічна компетенції;
- комп'ютерна компетенція;
- навчальна компетенція;
- міжособистісна, міжкультурна та соціальна компетенції, а також громадянська компетенція;
- компетенція підприємництва;
- культурна компетенція [12].

Ці компетенції підтримуються певними здатностями, до яких зараховуються у всіх життєвих сферах такі необхідні аспекти, як критичне мислення, креативність, “європейський вимір” та активна життєва позиція. Спільно ці здатності сприяють розвитку особистості майбутнього лікаря. У сучасних умовах для випускників вищих медичних навчальних закладів особливо важливим має бути розуміння соціального значення своєї професії – лікаря і, відповідно, розуміння свого місця в системі соціальних відносин, а також здатність до критичної оцінки свого життєвого та професійного досвіду, свідомого вибору шляхів та методів удосконалення своїх особистих і професійних якостей.

Розробляючи стандарти освітньо-кваліфікаційних характеристик спеціальностей вищих медичних навчальних закладів України, слід зазначити, що вони орієнтовані на такі види компетенцій:

- соціально-особистісні;
- загально-наукові;
- інструментальні;
- загально-професійні;
- спеціалізовано-професійні [6].

Усі перераховані вище компетенції формують потенціал майбутнього лікаря та забезпечують йому входження в професійне середовище з відповідним багажем знань, умінь та навичок.

Досліджуючи сучасні реалії українського суспільства, слід відзначити, що сьогодні не достатньо майбутньому лікареві мати професійні знання та вміння для того, щоб приступити до виконання безпосередньо своїх обов'язків, не менш важливим є і розуміння стану цього суспільства, тих соціальних груп, які в ньому найбільш незахищені, та пошук засобів медичної допомоги і поза можливостями медичного закладу (спонсорська допомога на лікування або оперативне втручання тощо), не зважаючи на те, що це не входить в безпосередні професійні обов'язки лікаря [3].

Те, що лікар в суспільстві – це не тільки професіонал своєї справи, а людина, яка керується певними принципами та етичними нормами, підтверджує й те, що існує ціла наука – медична деонтологія, яка розкриває всі ці аспекти, які супроводжують професійну діяльність не тільки лікаря, але й усього персоналу медичного закладу.

Медична деонтологія – це сукупність етичних норм і принципів поведінки медичного працівника під час виконання своїх професійних обов'язків [7].

Професійна діяльність лікаря, основні його принципи формувалися і удосконалювалися впродовж багатьох століть, на які впливали рівень культури, національні та релігійні традиції, політичний лад та класові й соціально-економічні відносини в державі.

Медична деонтологія тісно пов'язана з медичною етикою. Медична етика – це вчення про мораль медичних працівників, їх поведінку, взаємозв'язки з хворими, з колегами, із суспільством. Порушення правил деонтології може призвести до виникнення такої патології як ятрогенія – психогенний розлад внаслідок неправильних, необережних висловлювань або дій медичного працівника. Тому важливим принципом є дотримання основного деонтологічного правила – не зашкодити пацієнтові при діагностиці або лікуванні [7].

Під час професійної підготовки майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах слід націлювати їх на те, що фах лікаря, як ніяка інша про-

фесія, вимагає дуже глибокого контакту з хворим та гуманного до нього ставлення. Цей контакт виникає під час першого звернення хворого до лікаря. Хвора людина довіряє не тільки своє здоров'я і життя лікарю, але й свої особисті думки, стосунки в сім'ї, на роботі, зі своїми близькими і рідними. Ставлення хворого до лікаря ґрунтується на глибокій довірі до нього, не тільки як до свого "цілителя", але й як до людини [7].

Студент медичного вищого навчального закладу повинен розуміти суспільну значущість і складність професійних обов'язків лікаря, що вимагають від нього високого рівня професійної підготовки, фундаментальних знань теорії та практики медицини, опанування вміннями та навичками, відповідними методами та прийомами лікарської діяльності.

Важливого значення набуває усвідомлення майбутнім лікарем того, що в час технологічного прогресу та розроблення інноваційних технологій він повинен підтримувати й удосконалювати свої знання та навички, докладати необхідних зусиль до професійного самовдосконалення на рівні сучасного стану медицини; у своїй практичній професійній діяльності він повинен керуватися сучасними стандартами обстеження та лікування.

Зобов'язання лікаря, незалежно від сфери своєї переважної спеціалізації, якщо така існує, – бути компетентним у загально-медичних напрямках професійної діяльності, питаннях невідкладної допомоги та термінальних станів пацієнтів.

Дуже важливу роль відіграє в формуванні компетентності майбутніх лікарів і участь в санітарно-просвітницькій діяльності, яка вимагає користуватися науково підтвердженими даними, виявляти обачливість і брати до уваги можливі наслідки своїх висловлювань перед громадськістю. Це вимагає уникання висловлювань рекламного характеру, як на особисту користь, так і на користь установ, закладів та медичних препаратів, які можуть в подальшому зашкодити об'єктивним методам та формам лікування, або зашкодити здоров'ю пацієнтів. Якщо ведеться пропаганда у медичному середовищі недостатньо перевіреного діагностичного, лікувального або оперативного методу, він зобов'язаний супроводжувати своє повідомлення необхідними застереженнями [11, с. 17–23].

Спрямовуючи майбутніх лікарів на вивчення професійних методів лікування хворих, необхідно націлювати їх і на супровідну складову цього процесу, а саме морально-етичні аспекти побудови стосунків із пацієнтами. Аналіз різних категорій хворих, які будуть звертатись за лікарською допомогою, потребує диференційованого підходу та дуже важеного спілкування для з'ясування обставин, які змусили їх звернутись до медичного закладу. Тому незважаючи на низку труднощів, з якими може зустрітись майбутній лікар під час розмови з пацієнтом стосовно історії хвороби, необхідно його націлювати на терпляче вислуховування хворого, з емпатією поставитись до його сучасного фізичного стану, націлити на необхідність спеціального огляду й переконати в тому, що вони зустрічаються саме для розроблення методів його успішного лікування [10, с. 21–25].

На превеликий жаль, у наш час глобалізації суспільних процесів, які впливають і на стосунки з людьми, ми все частіше спостерігаємо байдуже, а в деяких випадках “холодне” та жорстоке ставлення один до одного, і в тому числі й в професійній діяльності працівник – клієнт. Не стала винятком із цього процесу і професія лікаря, тому підвалини професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів повинні закладатися у вищих навчальних закладах під час організації навчально-виховного процесу та при аналізі успішності студентів, звертаючи особливу увагу на етичний аспект майбутньої професійної діяльності.

Результати, які отримано в ході проведеного вище дослідження, дають підстави зробити такі **ВИСНОВКИ**:

1. Сучасна підготовка майбутніх лікарів базується на професійно-етичних компетенціях, як основних чинниках позитивного входження в професію лікаря.

2. Підготовка фахівців на Заході відбувається на підставі запропонованих Єврокомісією 8 ключових компетенцій, що формують потенціал європейця, і на нашу думку, носять більш узагальнений і ширший характер, ніж в Україні.

3. Стандарти ліцензування та акредитації медичних спеціальностей, які сьогодні діють в Україні, базуються на соціально-особистісних, загально-наукових, інструментальних, загально-професійних та спеціа-

лізовано-професійних компетенція, які і формують, в тому числі, професійно-етичні компетенції майбутнього лікаря.

Перспективний напрям подальших досліджень. Основними напрямами подальших досліджень професійно-етичної компетенції майбутніх лікарів можуть стати такі:

проведення досліджень придатності вступників у вищі медичні заклади до обраної професії;

дослідження з визначення позитивних та негативних тенденцій серед студентів вищих медичних навчальних закладів щодо форм та методів діагностування, лікування із застосуванням професійно-етичних компетенцій;

розроблення критеріїв із оцінки застосування професійно-етичних компетенцій студентами під час проходження ординатури.

Список використаної літератури

1. Долгинцев В. И. Правовая информированность пациентов о врачебной тайне / В. И. Долгинцев, О. П. Махник // Социология медицины. – 2007. – № 1. – С. 33–35.

2. Кожевников А. Д Искусство общения с больным / А. Д. Кожевников // Клиническая медицина. – 2009. – Том 80. – № 4. – С. 65–68.

3. Лікарська етика та медична деонтологія – невід’ємні складові частини навчально-виховного процесу у вищих медичних навчальних закладах : тези доповідей навчально-методичної конференції (12 березня 2009 року) / ВНМУ. – Вінниця : ВНМУ, 2009. – 97 с.

4. Скрипник І. М. Медична етика й деонтологія як важливі складові у формуванні світогляду сімейного лікаря / І. М. Скрипник, М. М. Потяженко, Н. О. Люлька та ін. // Сімейна медицина. – 2006. – № 4. – С. 28.

5. Міжнародна Стандартна Класифікація Професій (ISCO – 88: International Standard Classification of Occupations/ILO, Geneva).

6. Морозова Т. Ю. Погляд на освітні стандарти крізь призму компетентнісного підходу / Т. Ю. Морозова // Проблеми освіти : науково-методичний збірник / Науково-методичний центр вищої освіти МОН України. – К., 2005. – Вип. 46 : Болонський процес в Україні. – Ч. 2. – С. 73–80.

7. Назар П. С. Основи медичної етики / П. С. Назар, Ю. Г. Віденський, О. А. Грандо. – К. : Здоров’я, 2002. – 344 с.

8. Петренко В. Л. Державний стандарт вищої освіти у контексті Болонського процесу (переліки кваліфікацій, напрямів і спеціальностей вищої освіти) / В. Л. Петренко // Проблеми освіти : науково-методичний збірник / Науково-методичний центр вищої освіти МОН України. – К., 2005. – Вип. 46 : Болонський процес в Україні. – Ч. 2. – С. 80–118.

9. Тенденции в реформировании высшего образования, развитии стандартизации и образовательных стандартов высшей школы в странах СНГ : монографический сборник научных статей. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2007. – 232 с.

10. Пилипенко М. М. Отримання інформованої згоди на проведення клінічних досліджень у хворих, які перебувають у критичному стані: погляд з позицій міжнародних правил, етичних норм та законодавства України / М. М. Пилипенко, І. П. Шлапак // Біль, знеболювання і інтенсивна терапія. – 2008. – № 3. – С. 21–25.

11. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А. Хуторской // Народное образование, 2009. – С. 17–23.

12. <http://www.let.rug.nl/TuningProjekt/index.htm>

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Діденко О. В.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2014.

Дудикова Л. В. Особенности формирования профессионально-этической компетентности будущих врачей в высших медицинских учебных заведениях

В статье раскрыто сущность понятия “медицинская деонтология”, выделено и охарактеризовано ключевые аспекты понятия компетенции и их роль в подготовке будущих врачей. Проанализировано роль медицинской этики в лечении и общении врача и пациента. Раскрыто векторы применения профессионально-этической компетентности в разных ситуациях деятельности врача. Проанализировано случаи из практики, в которых применяется профессионально-этическая компетентность врача.

Ключевые слова: *компетенции, медицинская деонтология, медицинская этика, профессиональная деятельность, врач, пациент.*

Dudikova L. V. Some Peculiarities of Forming Professional Ethic Competency in Future Physicians at Higher Medical Educational Institutions

Medicine is the area of a professional activity, where all of us sooner or later turn for help. A very important aspect is that doctors' training is one of the most important strategies of a democratic state to secure human rights for free medical care in compliance with the professional and ethical standards of its provision.

Today it becomes increasingly apparent that the quality and efficiency of medical treatment is inadequate, not only because of the difficult socio-economic circumstances in which Ukraine finds itself, but also because medical professionals lack competency to build their professional activity in compliance with moral ethical standards. The use of communications and other technologies to clarify the diagnosis and aspects of life of the patient, which are to some extent involved in the disease, is one of the key points, and not-obtaining of the professional and ethical competence of future doctors could face closure wrong diagnosis or the patient's frank talk concerning the search of causal effects of his illness.

The results obtained in the course of the above given studies give reason to the following conclusions:

1. The current future doctors' training is based on the professional ethic competences that are among the main factors for the positive integration into a doctor's profession.

2. The professional training in the West is fulfilled on the basis of 8 key competencies proposed by the Euro commission that form the potential of a European; in our opinion they are of a more general and wider character than those in Ukraine.

3. The standards of the licensing and accreditation of the medical professions that are valid in Ukraine are based on socio-personal, general scientific, instrumental, general professional and specialized professional competencies, that also form professional ethic competencies of a future physician.

The main areas for further research of the professional and ethical competence of future physicians may be the following:

conducting the research of the suitability of applicants to higher medical educational institutions to their chosen profession;

making a study to determine the positive and negative trends among students of higher medical education institutions for the forms and methods of making diagnosis, treatment, use of professional and ethical competence;

developing the criteria for evaluating the application of professional and ethical competencies of students during their residency.

Keywords: *competence, medical deontology, medical ethics, professional activity, doctor (physician), patient.*